खेमराज श्रीकृष्णदासेन सम्पादितस्य मुम्बई श्रीवेंकटेश्वरस्टीम मुद्रणालयेन प्रकाशितस्य पुनर्मुद्रणम्

श्रीविष्णुमहापुराणम्

THE VIṢṆUMAHĀPURĀṆAM

दिल्लीविश्वविद्यालयस्थ हिन्दूमहाविद्यालयस्य, डॉ. राजेन्द्र नाथ शर्मणा भूमिकापाठशोधनाभ्यां परिष्कृतम् नागशरणसिंह सम्पादितश्लोकानुक्रमण्या सहितं

नाग पब्लिशर्स
११. ए. यू. ए., जवाहर नगर, दिल्ली-११० ००७ (भारत)

© NAG PUBLISHERS
1. 11A/U.A. (Post Office Building), JAWAHAR NAGAR, DELHI-110007
2. JALALPURMAFI (Chunar, Mirzapur), U.P.
Phone : 011- 23857975, 23855883

ISBN-81-7081-065-5

INTRODUCTION, TEXT & VERSE-INDEX

First Edition : 1985
Second Edition : 1995
Third Edition : 2004

PRICE Rs. 600.00

(PRINTED IN INDIA)

Published by Surendra Pratap for Nag Publishers 11A/U.A., (Post Office Building) Jawahar Nagar, Delhi - 110007 and printed at G. Print Process 308/2, Shahzada Bagh, Dayabasti, Delhi - 110035. (INDIA)

INTRODUCTION

The Viṣṇu-Purāṇa is one of the most important of the extant Purāṇas. It belongs to the Pañcarātra Sect and is the best representative of the whole class of sectarian Purāṇas, since it is eminently Vaiṣṇava in its teaching from beginning to end and yet retains with considerable faithfulness the character of the old unsectarian Purāṇas. In spite of this character, it contains, like the other Purāṇas several chapters on Smṛti-matter.[1] It appropriates to legends and panegyrics, a comparatively insignificant portion of its contents. From the philosophical point of view, it stands next to the Bhāgavat-Purāṇa which finds the first place among this type of Purāṇas. Being the main source of the Vaiṣṇava philosophy, it has been profusely quoted as an authority and examples have been cited from it, by Ācārya Rāmānuja in his Śrībhāṣya.[2]

The date of the Viṣṇu-Purāṇa cannot be fixed with certainty. Scholars have expressed different views about it. Pargitar says: "It is a late Purāṇa composed as a single whole upon a consistent plan and not a collection of materials of various times, as we find of the Vāyu, the Brahma and the Matsya. From its account of Buddhism and Jainism it appears to have been composed after Brahmanism had recovered its supremacy, so it cannot be earlier than about the fifth century A.D., and it is Brahmanical. "Farquhar holds, "The Harivaṁśa, clearly cannot be dated later than A.D 400; and the Viṣṇu Purāṇa is so like it in most of its features that it is probable that it belongs to the same general date." Winternitz says: "Pargiter may be right in thinking that it cannot be earlier than fifth century A.D. However, I do not think that it is much later." On account of its mention of Kailakia or Kaiṅkila Yavanas, Vaidya assigns a date later than 400 A.D. According to Hazra, the date of composition of the Viṣṇu-Purāṇa falls between the end of the first and the middle of the fourth century A.D., i.e., between 100 and 350 A.D. The nature of the Smṛti contents of this and alterations have been made in it much less freely than in the

1. Hazra (R.C.), Studies in Paurāṇic Records on Hindu Rites and Customs, Dacca, 1940, pp. 19.

2. Upadhyaya (B), Purāṇa Vimarśa, Varanasi, 1963, p. 143.

आरक्ताश्चैव निर्यासाः प्रत्यक्षलवणानि च ॥ वर्ज्यान्येतानि वै श्राद्धे यच्च वाचा न शस्यते ॥ ९ ॥ नक्ताहृतमनुच्छिन्नं तृप्यते न च यत्र गौः ॥ दुर्गंधिफेनिलं चांबु श्राद्धयोग्यं न पार्थिव ॥१०॥ क्षीरमेकशफानां यदौष्ट्रमाविकमेव च ॥ मार्गं च माहिषं चैव वर्जयेच्छ्राद्धकर्मणि ॥ ११ ॥ पंडापविद्धचंडालपापिपाषंडरोगिभिः ॥ कृकवाकुश्वाननग्नवानरग्रामसूकरैः ॥ १२ ॥ उदक्यासूतिकाशौचमृतहारैश्च वीक्षिते ॥ श्राद्धे सुरा न पितरो भुंजते पुरुषर्षभ ॥ १३ ॥ तस्मात्परिश्रिते कुर्याच्छ्राद्धं श्रद्धासमन्वितः ॥ उर्व्यां च तिलविक्षेपाद्यातुधानान्निवारयेत् ॥ ॥ १४ ॥ नखादिना चोपपन्नं केशकीटादिभिर्नृप ॥ न चैवाभिषवैर्मिश्रमन्नं पर्युषितं तथा ॥ १५ ॥ श्रद्धासमन्वितैर्दत्तं पितृभ्यो नामगोत्रतः ॥ यदाहारास्तु ते जातास्तदाहारत्वमेति तत् ॥ १६ ॥ श्रूयते चापि पितृभिर्गीता गाथा महीपते ॥ इक्ष्वाकोर्मनुपुत्रस्य कलापोपवने पुरा ॥ १७ ॥

कमित्यन्ये । करंबः भ्रष्टनिस्तुषधान्यचूर्णं लवणं लवणोत्कटम्॥८॥आरक्ता इति॥ निर्यासः हिंग्वादि॥९॥ नक्ताहृतमिति॥अनुच्छिन्नम् अभिनवोदकं यत्रा अवत्सायाः पयः ॥ १० ॥ क्षीरमिति ॥ शफः खुरः ॥ ११ ॥ पंडेति ॥ अपविद्धः गुरुद्विजादिबहिष्कृतः । नग्नः वेदकर्मत्यागी ॥ १२ ॥ उदक्येति ॥ आशौचः शौचहीनः मृतहारः शवोद्धारवृत्तिः ॥ १३ ॥ तस्मादिति ॥ पारीश्रिते संवृते ॥ १४ ॥ नखादिनेति ॥ अभिषवैः निष्पंदतीर्थैः तंडुलजैर्वा मिश्रं न भुंजीत इत्यनुषंगः ॥ १५ ॥ श्रद्धेति ॥ यदन्नं यन्नामगोत्राद् पितृनुद्दिश्य दत्तं तत्तल्लोकांतरस्थानामपि तत्तल्लोकतत्तज्जात्युचिताहारत्वेन परिजीर्णमन्नं भोगाय स्यात् । तद्यथा—ते पितरस्स्वर्गिणो जाताश्चेत्तत्रामृतं स्यात् मनुष्याश्चेदन्नं तिर्यंचश्चेत्तृणादि ॥ १६ ॥ श्रूयत इति ॥ कलापो हिमवत्पार्श्वे कश्चिद्ग्रामविशेषः ॥ १७ ॥

॥ ९ ॥ नक्ताहृतमिति ॥ अनुच्छिन्नमच्छिन्नं नवोदकमिति यावत् । अनुत्सृष्टमिति पाठे अवरियक्तमुदकं यत्र गौर्न तृप्यति तदनिष्टत्वम् अंबु श्राद्धे तु न ग्राह्यम् ॥१०॥क्षीरमिति ॥ मार्गं मृगक्षीरम्॥११॥पंडेति॥ अपविद्धो महाजनबहिष्कृतः । कृकवाकुः कुक्कुटः । नग्नः उत्तराध्याये वक्ष्यमाणः ॥ १२ ॥ उदक्येति ॥ मृतहारः शवनिर्हरणवृत्तिः ॥ १३ ॥ तस्मादिति ॥ परिश्रिते परिवृते देशे ॥१४॥ नखादिनेति ॥ केशादिभिरुपपन्नम् [illegible] अभिषवैर्निष्पीडितरसैः ।पूयादिना चोपपन्नमिति च पाठः ॥ १५ ॥ श्रद्धासमन्वितैरिति ॥ यदन्नं पितॄनुद्दिश्य दत्तं तदन्ने तत्पितरो यदाहारा यादृशाहारयोग्या जाताः तादृशाहारत्वमुपैति यदि देवा जाताः तदा तदन्नं भूत्वा तान्प्रीणयति । यदि मनुष्याः तदन्नं भूत्वा यदि पशवस्तृणादिरूपं भूत्वा तांस्तर्पयतीत्यर्थः ॥ १६ ॥ श्रूयत इति ॥ कलापो नाम हिमवत्पार्श्वे ग्रामविशेषः । तस्योपवने इक्ष्वाकोः

अपि नस्ते भविष्यंति कुले सन्मार्गशीलिनः ॥ गयामुपेत्य ये पिंडान्दास्यंत्यस्माकमादरात् ॥१८॥ अपि नस्स कुले जायाद्यो नो दद्यात्त्रयोदशीम् ॥ पायसं मधुसर्पिर्भ्यां वर्षासु च मघासु च ॥ १९ ॥ गौरीं वाप्युद्वहेत्कन्यां नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥ यजेत वाश्वमेधेन विधिवद्दक्षिणावता ॥ २० ॥ इति श्रीविष्णुमहापुराणे तृतीयांशे षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ श्रीपराशर उवाच ॥ इत्याह भगवानौर्वस्सगराय महात्मने ॥ सदाचारं पुरा सम्यङ् मैत्रेय परिपृच्छते ॥ १ ॥ मयाप्येतदशेषेण कथितं भवतो द्विज ॥ समुल्लंघ्य सदाचारं कश्चिन्नाप्नोति शोभनम् ॥ २ ॥ श्रीमैत्रेय उवाच ॥ पंडापविद्धप्रमुखा विदिता भगवन्मया ॥ उदक्याद्याश्च मे सम्यङ् नग्नमिच्छामि वेदितुम् ॥ ३ ॥ को नग्नः किं समाचारो नग्नसंज्ञां नरो लभेत् ॥ नग्नस्वरूपमिच्छामि यथावत्कथितं त्वया ॥ श्रोतुं धर्मभृतां श्रेष्ठ न ह्यस्त्यविदितं तव ॥ ४ ॥ ॥ श्रीपराशर उवाच ॥ ऋग्यजुस्सामसंज्ञेयं त्रयी वर्णावृतिर्द्विज ॥ एतामुज्झति यो मोहात्स नग्नः पातकी द्विजः ॥ ५ ॥ त्रयी समस्तवर्णानां द्विजसंवरणं यतः ॥ नग्नो भवत्युज्झितायां यतस्तस्यां न संशयः ॥ ६ ॥ इदं च श्रूयतामन्यद्यद्भीष्माय महात्मने ॥ कथयामास धर्मज्ञो वसिष्ठोऽस्मत्पितामहः ॥ ७ ॥ मयापि तस्य गदतश्श्रुतमेतन्महात्मनः ॥ नग्नसंबंधि मैत्रेय यत्पृष्टोऽहमिह त्वया ॥ ८ ॥

॥ १८ ॥ अपि न इति ॥ त्रयोदशीं त्रयोदश्यां वर्षासु भाद्रपदे मघासु मघानक्षत्रे मघानक्षत्रयुक्तभाद्रपदकृष्णत्रयोदश्यामित्यर्थः ॥ १९ ॥ गौरीमिति ॥ उद्वहेत् '' लोहितो यस्तु वर्णेन मुखे पुच्छे च पांडुरः । श्वेतः खुरविषाणाभ्यां स नीलो वृष उच्यते'' ॥ २० ॥ इति श्रीविष्णुमहापुराणव्याख्याने विष्णुचित्तीये तृतीयांशे षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ त्रयीति ॥ त्रयी न वस्त्रादिवदावरणमात्रं किं तु संवरणं सर्वदुःखनिवारकम् अतस्तत्त्यागी नग्नः न तु दिगंबर इत्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

इक्ष्वाकुं प्रति पितृभिर्गीता । 'कलापोपवने तथा' इति च पाठः ॥ १७ ॥ १८ ॥ अपि न इति ॥ वर्षासु मघासु त्रयोदशी भाद्रपदे तु मघात्रयोदश्यामित्यर्थः ॥ १९ ॥ गौरीमिति ॥ ''गौरीं ददन्नाकपृष्ठं वैकुंठं याति रोहिणीम् ॥ कन्यां ददन्ब्रह्मलोकं रौरवं तु रजस्वलाम्'' इति सवर्तोक्तेः । गौरी दशवर्षा कन्या ''अष्टवर्षा भवेत्कन्या नववर्षा तु रोहिणी । दशवर्षा भवेद्गौरी अत ऊर्ध्वं रजस्वला'' इति स्मृतेः । उद्वहेत् प्रापयेत् दद्यादित्यर्थः । नीलः स्मृत्युक्तः ''लोहितो यस्तु वर्णेन मुखे पुच्छे च पांडुरः । श्वेतः खुरविषाणाभ्यां स नीलो वृष उच्यते'' इति ॥ २० ॥ इति श्रीधरस्वामिविरचितात्मप्रकाशाख्यश्रीविष्णुमहापुराणव्याख्यायां तृतीयांशे षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ एवं नग्नादिवर्ज्यविधिपर्वधर्माः प्रपंचितः ॥ तत्परित्यागनिंदार्थमुक्तमध्यायमुत्तरम् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ऋगिति ॥ वर्णानामावृतिः परिधानम् ॥ ५ ॥ त्रयीति ॥ किं च प्रावरणमपि सैव अतस्तत्परित्यागी नग्न इत्यर्थः । परिधानोत्तरीयशून्य एव नग्नो विज्ञेय इत्यत आह—त्रयीसंवरणं प्रावरणं यत इति ॥ ६ ॥ एतदेव स्पष्टीकर्तुमितिहासमाह—इदं चेत्यादिना ॥ ७ ॥ ८ ॥

देवासुरमभूद्युद्धं दिव्यमब्दशतं पुरा॥तस्मिन्पराजिता देवा दैत्यैर्ह्लादपुरोगमैः ॥९॥ क्षीरोदस्योत्तरं कूलं गत्वा तप्यन्त वै तपः॥विष्णोराराधनार्थाय जगुश्चेमं स्तवं तदा॥१०॥देवा ऊचुः॥ आराधनाय लोकानां विष्णोरीशस्य यां गिरम्॥वक्ष्यामो भगवानद्य तया विष्णुः प्रसीदतु॥११॥ यतो भूतान्यशेषाणि प्रसूतानि महात्मनः ॥ यस्मिंश्च लयमेष्यंति कस्तं स्तोतुमिहेश्वरः ॥ १२ ॥ तथाप्यरातिविध्वंसध्वस्तवीर्या भयार्थिनः ॥ त्वां स्तोष्यामस्तवोक्तीनां याथार्थ्यं नैव गोचरे ॥ १३ ॥ त्वमुर्वी सलिलं वह्निर्वायुराकाशमेव च ॥ समस्तमंतःकरणं प्रधानं तत्परः पुमान् ॥ १४ ॥ एकं तवैतद्भूतात्मन्मूर्तामूर्त्तमयं वपुः ॥ आब्रह्मस्तंबपर्यंतं स्थानकालविभेदवत् ॥ १५ ॥ तत्रेशं तव यत्पूर्वं त्वन्नाभिकमलोद्भवम् ॥ रूपं विश्वोपकाराय तस्मै ब्रह्मात्मने नमः ॥ १६ ॥ शक्रार्करुद्रवस्वश्विमरुत्सोमादिभेदवत ॥ वयमेकं स्वरूपं ते तस्मै देवात्मने नमः ॥ १७ ॥ दंभप्रायमसंबोधि तितिक्षादमवर्जितम् ॥ यद्रूपं तव गोविंद तस्मै दैत्यात्मने नमः ॥ १८ ॥ नातिज्ञानवहा यस्मिन्नाड्यस्तिमिततेजसि ॥ शब्दादिलोभि यत्तस्मै तुभ्यं यक्षात्मने नमः ॥ १९ ॥ क्रौर्यं मायामयं घोरं यच्च रूपं तवासितम् ॥ निशाचरात्मने तस्मै नमस्ते पुरुषोत्तम ॥ २० ॥ स्वर्गस्थधर्मिसद्धर्मफलोपकरणं तव ॥ धर्माख्यं च तथा रूपं नमस्तस्मै जनार्दन ॥ २१ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ तथेति ॥ त्वामिति । तव याथार्थ्यम् उक्तीनां न गोचर इत्यर्थः ॥ १३ ॥ त्वमुर्वीति ॥ समस्तमंतःकरणं मनोबुद्ध्यहंकाराः ॥ १४ ॥ एकमित्यादि ॥ स्थानकालविभेदवत स्थानकालविशेषाभ्यां युक्तम । एतदिति जगन्निर्दिश्यते । एवंभूतं जगत्तवैकं वपुरित्यर्थः । [illegible] जगत्सर्वं शरीरं ते तव ब्रह्मात्मने नमः [illegible] इत्यन्वयः । अत्रात्मशब्दो रूपवचनः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ नातिज्ञानेति ॥ यक्षाणां नाड्यो हि नाधिकज्ञानवाहिन्यः स्तिमिततेजसि स्तब्धविवेके । नाड्य इति पाठे यस्मिन् यक्षरूपे नृत्यादिस्तब्धविवेके । जना नातिज्ञानधराः संतीत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ स्वर्गस्थ इति ॥ स्वर्गस्थानां

देवासुरमिति [illegible] ॥ तव इति ॥ प्रसूतानि [illegible]

[illegible]

दर्पप्रायमसंसर्गि गतिमद्गमनादिषु ॥ सिद्धाख्यं तव यद्रूपं तस्मै सिद्धात्मने नमः ॥ २२ ॥ अतितिक्षायनं क्रूरमुपभोगसहं हरे ॥ द्विजिह्वं तव यद्रूपं तस्मै नागात्मने नमः ॥ २३ ॥ अवबोधि च यच्छांतमदोषमपकल्मषम् ॥ ऋषिरूपात्मने तस्मै विश्वरूपाय ते नमः ॥ २४ ॥ भक्षयत्यथ कल्पांते भूतानि यदवारितम् ॥ त्वद्रूपं पुंडरीकाक्ष तस्मै कालात्मने नमः ॥ २५ ॥ संभक्ष्य सर्वभूतानि देवादीन्यविशेषतः ॥ नृत्यत्यंते च यद्रूपं तस्मै रुद्रात्मने नमः ॥ २६ ॥ प्रवृत्त्या रजसो यच्च कर्मणां करणात्मकम् ॥ जनार्दन नमस्तस्मै त्वद्रूपाय नरात्मने॥२७॥ अष्टाविंशद्वधोपेतं यद्रूपं तामसं तव ॥ उन्मार्गगामि सर्वात्मंस्तस्मै वश्यात्मने नमः ॥ २८ ॥ यज्ञांगभूतं यद्रूपं जगतः स्थितिसाधनम् ॥ वृक्षादिभेदैष्षड्भेदि तस्मै मुख्यात्मने नमः ॥ २९ ॥ तिर्यङ्मनुष्यदेवादिव्योमशब्दादिकं च यत् ॥ रूपं तवादेः सर्वस्य तस्मै सर्वात्मने नमः ॥ ३० ॥ प्रधानबुद्ध्यादिमयादशेषाद्यदन्यदस्मात्परमं परात्मन् ॥ रूपं तवाद्यं यदनन्यतुल्यं तस्मै नमः कारणकारणाय ॥ ३१ ॥ शुक्लादिदीर्घादिघनादिहीनमगोचरं यच्च विशेषणानाम् ॥ शुद्धातिशुद्धं परमर्षिदृश्यं रूपाय तस्मै भगवन्नताः स्मः ॥ ३२ ॥

[illegible] ॥ २२ ॥ [illegible] ॥ २३ ॥ अवबोधीति ॥ [illegible] ऋषिरूपात्मने [illegible] ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ [illegible] मनुष्यरूपाय ॥ २७ ॥ अष्टाविंशति [illegible] यज्ञांगभूतमिति ॥ [illegible] यज्ञांगत्वमप्यस्ति । मुख्यात्मने [illegible] इत्यादिना समधिगुरु [illegible] कारणकारणाय [illegible] कारणं प्रधानं [illegible] अव्यक्तमक्षरे लीयते [illegible] शुद्धो सत्त्वः तद्

[illegible] तयोर्भेदो दर्शितः ॥ २६ ॥ [illegible] सिद्धिकया इत्यर्थविशदध्या [illegible] ॥ ३२ ॥

यन्नः शरीरेषु यदन्यदेहेष्वशेषवस्तुष्वजमक्षयं यत्॥तस्माच्च नान्यद्व्यतिरिक्तमस्ति ब्रह्मस्वरूपाय नताः स्म तस्मै॥३३॥सकलमिदमजस्य यस्य रूपं परमपदात्मवतस्सनातनस्य ॥ तमनिधनमशेषबीजभूतं प्रभुममलं प्रणतास्स्म वासुदेवम् ॥३४॥ श्रीपराशर उवाच ॥ स्तोत्रस्य चावसाने ते ददृशुः परमेश्वरम् ॥ शंखचक्रगदापाणिं गरुडस्थं सुरा हरिम् ॥ ३५ ॥ तमूचुस्सकला देवाः प्रणिपातपुरस्सरम् ॥ प्रसीद नाथ दैत्येभ्य स्त्राहि नश्शरणार्थिनः ॥ ३६ ॥ त्रैलोक्ययज्ञभागाश्च दैत्यैर्ह्राद्पुरोगमैः ॥ हृता नो ब्रह्मणोप्याज्ञामुल्लंघ्य परमेश्वर ॥ ३७ ॥ यद्यप्यशेषभू तस्य वयं ते च तवांशजाः ॥ तथाप्यविद्याभेदेन भिन्नं पश्यामहे जगत् ॥ ३८ ॥ स्ववर्णधर्माभिरता वेदमार्गानुसारिणः ॥ न शक्यास्तेरयो हंतुमस्माभिस्तपसावृताः ॥ ३९ ॥ तमुपायमशेषात्मन्नस्माकं दातुमर्हसि ॥ येन तानसुरान्हंतुं भवेम भगवन्क्षमाः ॥ ४० ॥ श्रीपराशर उवाच ॥ इत्युक्तो भगवांस्तेभ्यो मायामोहं शरीरतः ॥ समुत्पाद्य ददौ विष्णुः प्राह चेदं सुरोत्तमान् ॥ ४१ ॥ मायामोहोयमखिलान्दैत्यां स्तान्मोहयिष्यति ॥ ततो वध्या भविष्यंति वेदमार्गबहिष्कृताः ॥ ४२ ॥ स्थितौ स्थितस्य मे वध्या यावंतः परिपंथिनः ॥ ब्रह्मणो ह्यधि कारस्य देवा दैत्यादिकाः सुराः ॥ ४३ ॥ तद्गच्छत न भीः कार्या मायामोहोयमग्रतः ॥ गच्छन्नद्योपकाराय भवतां भविता सुराः ॥ ४४ ॥ ॥ श्रीपराशर उवाच ॥ इत्युक्ताः प्रणिपत्यैनं ययुर्देवा यथागतम् ॥ मायामोहोपि तैस्सार्द्धं ययौ यत्र महासुराः ॥ ४५ ॥ इति श्रीविष्णुमहापु राणे तृतीयांशे सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ श्रीपराशर उवाच ॥ तपस्यभिरतान्सोथ मायामोहो महासुरान् ॥ मैत्रेय ददृशे गत्वा नर्मदातीरसंश्रितान् ॥ १ ॥ ततो दिगंबरो मुंडो बर्हिपिच्छधरो द्विज ॥ मायामोहोऽसुरान् श्लक्ष्णमिदं वचनमब्रवीत् ॥ २ ॥

पेक्षया मुक्तशुद्धः ॥३२॥ परस्वरूपमाह—यन्न इति ॥ यस्मादन्यद्व्यतिरिक्तं नास्ति पृथक्सिद्धमतदात्मकं यस्माद्व्यतिरिक्तं नास्तीत्यर्थः ॥ ३३॥ अन्यदा अन्यतरपद वैयर्थ्यं निगमयति—सकलमिति ॥ सकलं सचेतनमिदं जगत् परमपदं तत्रत्या आत्मानश्च यस्य रूपं स परमपदात्मवान् । अनेन श्लोकेनोभयविभूतिमत्त्वमुक्तमित्यनुसंधे यम् । अशेषबीजत्वम् अशेषरूपत्वहेतुः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ इति श्रीविष्णुमहापुराण व्याख्याने विष्णुचित्तीये तृतीयांशे सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥छ॥ १ ॥ २ ॥

॥३३॥ सकल मिति ॥ परमपदात्मवतः परमपदेन ब्रह्मणैव आत्मवतो मूर्तिमतश्चैतन्यघनस्येत्यर्थः ॥३४॥३५॥ तमिति ॥ शरणार्थिनोस्मान्दैत्येभ्यस्त्राहीति तमूचुरित्यन्वयः ॥३६॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४०॥४१॥ ॥ ४२ ॥ स्थिताविति ॥ हे सुराः ब्रह्मणोधिकारस्य ये यावंतः परिपंथिनः ते सर्वे मम वध्या इत्यन्वयः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ इति श्रीधरस्वामिविरचितात्मप्रकाशाख्यश्रीविष्णुमहापुराणव्याख्यायां तृतीयांशे सप्त दशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ तत इति ॥ श्लक्ष्णं मृदु ॥ १ ॥ २ ॥

मायामोह उवाच ॥ हे दैत्यपतयो ब्रूत यदर्थं तप्यते तपः ॥ ऐहिकार्थंश्च पारत्र्यं तपसः फलमिच्छथ ॥३॥ असुरा ऊचुः ॥ पारत्र्यफललाभाय तपश्चर्या महामते ॥ अस्माभिरियमारब्धा किं वा तेऽत्र विवक्षितम् ॥ ४ ॥ मायामोह उवाच ॥ कुरुध्वं मम वाक्यानि यदि मुक्तिमभीप्सथ ॥ अर्हध्वमेनं धर्मं च मुक्तिद्वारमसंवृतम् ॥ ५ ॥ धर्मो विमुक्तेरर्होयं नैतस्मादपरो वरः ॥ अत्रैव संस्थिताः स्वर्गं विमुक्तिं वा गमिष्यथ ॥ ६ ॥ अर्हध्वं धर्ममेतं च सर्वे यूयं महाबलाः ॥ ७ ॥ श्रीपराशर उवाच ॥ एवंप्रकारैर्बहुभिर्युक्तिदर्शनचर्चितैः ॥ मायामोहेन ते दैत्या वेदमार्गादपा कृताः ॥ ८ ॥ धर्मायैतदधर्माय सदेतन्न सदित्यपि॥विमुक्तये त्विदं नैतद्विमुक्तिं संप्रयच्छति ॥ ९ ॥ परमार्थोयमत्यर्थं परमार्थो न चाप्ययम् ॥ कार्यमेतदकार्यं च नैतदेवं स्फुटं त्विदम् ॥१०॥ दिग्वाससामयं धर्मो धर्मोयं बहुवाससाम् ॥११॥ इत्यनेकांतवादं च मायामोहेन नैकधा ॥ तेन दर्शयता दैत्यास्स्वधर्मं त्याजिता द्विज ॥ १२ ॥ अर्हतैतं महाधर्मं मायामोहेन ते यतः ॥ प्रोक्तास्तमाश्रिता धर्ममर्हतास्तेन तेऽभ वन् ॥ १३ ॥ त्रयीधर्मसमुत्सर्गं मायामोहेन तेऽसुराः ॥ कारितास्तन्मया ह्यासंस्ततोन्ये तत्प्रचोदिताः ॥ १४ ॥ तैरप्यन्ये परे तैश्च तैरप्यन्ये परे च तैः ॥ अल्पैरहोभिस्संत्यक्ता तैर्दैत्यैः प्रायशस्त्रयी ॥ १५ ॥ पुनश्च रक्तांबरधृङ्मायामोहो जितेंद्रियः ॥ अन्यानाहासुरान् गत्वा मृद्वल्पमधुराक्षरम् ॥ १६ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ धर्म इति ॥ अत्रैव धर्मे ॥ ६ ॥ ७ ॥ एवमिति ॥ एवंप्रकारैर्नैतयुक्तिसहमित्यादिना विवरिष्यमाणैर्युक्तिचोदनचर्चितैस्तर्कागमकृताचारैः । युक्ति दर्शनतर्कितैरिति पाठे युक्तिर्योग्यता, दर्शनं प्रत्यक्षं, तर्कितं तर्कः ॥ ८ ॥ धर्मायेति ॥ धर्मायेत्यादिनैकधेत्यंतं विकल्पोदाहरणसप्तकं सप्तधा ह्यनेकांतवादिनामार्हतानां सप्तभंगी स्याद्वादः । स्यादस्ति स्यादस्ति च नास्ति च स्यादनिर्वचनीयं स्यादस्ति चानिर्वचनीयं स्यान्नास्ति चानिर्वचनीयं स्यादस्ति च नास्ति चानिर्वचनीयमिति ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ पुनारिति ॥ बौद्धमतारंभः ॥ १६ ॥

हे दैत्यपतय इति ॥ ऐहिकार्थमिहैव लोके भोग्यं नु विनष्टे पारत्र्यं परलोकभोग्यं वेत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ कुरुध्वमिति ॥ एतं धर्मं मया वक्ष्यमाणम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ एवमिति ॥ एवं प्रकारैर्वाक्यैर्युक्तिदर्शनं शुष्कतर्कवादः तेन चर्चितैः । चर्चितैरिति वा पाठः ॥ ८ ॥ मुक्तिद्वारमेव सप्तभिर्दर्शयन्नाह—धर्मायेत्यादिसार्धद्वाभ्याम् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ इतीति ॥ इत्यनेकांतवादं नैकधा बहुप्रकारेण दर्शयता तेन मायामोहेन ते दैत्याः धर्मास्त्याजिताः तदुपदेशेन धर्मास्त्यजुरित्यर्थः ॥ १२ ॥ अर्हतेति ॥ अर्हतास्तेनेति च पाठः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ तदेवमार्हतमतेन दैत्यविमोहनमुक्तम् । अथ बौद्धमतेनाह—पुनश्चेत्यादिसप्तभिः ॥ १६ ॥

स्वर्गार्थं यदि वो वांछा निर्वाणार्थमथासुराः ॥ तदलं पशुघातादिदुष्टधर्मैर्निबोधत ॥ १७ ॥ विज्ञानमयमेवैतदशेषमवगच्छत ॥
बुध्यध्वं मे वचः सम्यग्बुधैरेवमिहोदितम् ॥ १८ ॥ जगदेतदनाधारं भ्रांतिज्ञानार्थतत्परम् ॥ रागादिदुष्टमत्यर्थं भ्राम्यते भवसंकटे ॥ १९ ॥
एवं बुध्यत बुध्यध्वं बुध्यतैवमितीरयन् ॥ मायामोहः स दैत्येयान्धर्ममत्याजयन्निजम् ॥ २० ॥ नानाप्रकारवचनं स तेषां युक्तियोजनम् ॥
तथातथा त्रयीधर्मं तत्यजुस्ते यथायथा ॥ २१ ॥ तेप्यन्येषां तथैवोचुरन्यैरन्ये तथोदिताः ॥ मैत्रेय तत्यजुर्धर्मं वेदस्मृत्युदितं परम् ॥ २२ ॥
अन्यानप्यन्यपापंडप्रकारैर्बहुभिर्द्विज ॥ दैतेयान्मोहयामास मायामोहोतिमोहकृत् ॥ २३ ॥ स्वल्पेनैव हि कालेन मायामोहेन तेऽसुराः ॥
मोहितास्तत्यजुस्सर्वां त्रयीमार्गाश्रितां कथाम् ॥ २४ ॥ केचिद्विनिंदां वेदानां देवानामपरे द्विज ॥ यज्ञकर्मकलापस्य तथान्ये च द्विजन्म
नाम् ॥२५॥ नैतद्युक्तिसहं वाक्यं हिंसाधर्माय चेष्यते ॥ हवींष्यनलदग्धानि फलायेत्यर्भकोदितम् ॥२६॥ यज्ञैरनेकैर्देवत्वमवाप्येंद्रेण भुज्यते॥
शम्यादि यदि चेत्काष्ठं तद्वरं पत्रभुक्पशुः ॥२७॥ निहतस्य पशोर्यज्ञे स्वर्गप्राप्तिर्यदीष्यते ॥ स्वपिता यजमानेन किन्नु तस्मान्न हन्यते ॥२८॥

॥ १७ ॥ विज्ञानमयमिति ॥ तत्र विज्ञानमयमिति योगाचाराणामात्मख्यातिपक्षोक्तिः ॥ १८ ॥ जगदिति ॥ जगदेतदनाधारमिति निरधिष्ठानं भ्रांतिज्ञानार्थतत्परमिति माध्यमिकानां शून्यख्यातिपक्षोक्तिः ॥१९॥ एवमिति ॥ बुध्यतेरावृत्तिर्बौद्धत्वनिरुक्त्यर्था ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥२५॥ नेति ॥ अधर्ममयी हिंसा धर्माय चेष्यत इति वाक्यं निरुक्तिकम् । नेष्यतीति पाठे एतदग्नीषोमीयपशुहिंसाविधिवाक्यं न युक्तिसहम् । यतो "न हिंस्यात्सर्वाणि भूतानि" इति श्रुत्यैव हिंसा धर्माय नेष्यते ॥२६॥ यज्ञैरिति॥शम्यादीति तद्वरं स्वर्गं गत्वापि सकंटकशम्यादिकाष्ठभक्षकात्तस्मादिंद्रान्मृदु तत्पत्रमिहैवादञ्छागो वरो बुद्धिमान् "दैवाद्वृते वरश्श्रेष्ठे त्रिषु क्लीबं मनाक् प्रिये" इत्यमरः ॥ २७ ॥ निहतस्येति ॥ यज्ञे निहतस्य पशोरपि स्वर्गसिद्धेः तद्धिंसा न दोषाय चेत्पितुः अन्यस्य पशोर्वधा

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ एवमिति ॥ बुध्यत बुध्यध्वमित्यादि बुध्यतेरावृत्तिर्बौद्धत्वनिर्वचनार्था ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ अन्यानिति ॥ अन्यपाषंडप्रकारैर्लोकायतिकादिमतैर्न केवलं त्रयीं तत्यजुः अपि तु वेदादीनां च निंदां चक्रुरिति शेषः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ निंदामेव तद्विजृंभितामाह—नैतदित्यादिना- नैतदिति ॥ परपीडादिरूपा हिंसा धर्माय चेष्यत इति तद्वाक्यं युक्तिसहं न भवतीत्यर्थः । हिंसा धर्माय नेष्यत इति पाठे युक्तिसहं नैतदित्यत्र हेतुः यस्मात् "न हिंस्यात्सर्वाणि भूतानि" इति निषेधश्रुतेर्हिंसाधर्मायेत्येतद्वाक्यं युक्तिसहं न भवतीत्यर्थः ॥ २६ ॥ यज्ञैरिति ॥ शम्यादिसमिद्रूपं काष्ठम् अग्नौ हुतं चेदिंद्रेण भुज्यते तद्वरं तर्हि ततोपि श्रेष्ठः पशुः छागादि तथासौ शम्यादि कोमलं पत्र भुंक्ते न तु सकंटकं ज्वलत्काष्ठमित्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥

तृप्तये जायते पुंसो भुक्तमन्येन चेत्ततः ॥ कुर्याच्छ्राद्धं श्रमायान्नं न वहेयुः प्रवासिनः ॥ २९ ॥ जनश्रद्धेयमित्येतदवगम्य ततोत्र वः ॥
उपेक्षा श्रेयसे वाक्यं रोचतां यन्मयेरितम् ॥ ३० ॥ न ह्याप्तवादा नभसो निपतंति महीं सुराः ॥ युक्तिमद्वचनं ग्राह्यं मयान्यैश्च
भवद्विधैः ॥ ३१ ॥ श्रीपराशर उवाच ॥ मायामोहेन ते दैत्याः प्रकारैर्बहुभिस्तथा ॥ वृथापिता यथा नैषां त्रयी कश्चिदरोचयत् ॥ ३२ ॥
इत्थमुन्मार्गयातेषु तेषु दैत्येषु तेऽमराः ॥ उद्योगं परमं कृत्वा युद्धाय समुपस्थिताः ॥ ३३ ॥ ततो दैवासुरं युद्धं पुनरेवाभवद्द्विज ॥ हताश्च
तेऽसुरा देवैः सन्मार्गपरिपंथिनः ॥ ३४ ॥ स्वधर्मकवचं तेषामभूद्यत्प्रथमं द्विज ॥ तेन रक्षाऽभवत्पूर्वं नेशुर्नष्टे च तत्र ते ॥ ३५ ॥ ततो मैत्रेय
तन्मार्गवर्त्तिनो येभवन्जनाः ॥ नग्नास्ते तैर्यतस्त्यक्तं त्रयीसंवरणं तथा ॥ कृताश्च तेऽसुरा देवैर्नाना वेदविनिन्दकाः ॥ ३६ ॥ ब्रह्मचारीगृह
स्थश्च वानप्रस्थस्तथाश्रमी ॥ परिव्राड् वा चतुर्थोत्र पंचमो नोपपद्यते ॥३७॥ यस्तु संत्यज्य गार्हस्थ्यं वानप्रस्थो न जायते ॥ परिव्राट् चापि
मैत्रेय स नग्नः पापकृन्नरः ॥ ३८ ॥ नित्यानां कर्मणां विप्र यस्य हानिरहर्निशम् ॥ अकुर्वन्विहितं कर्म शक्तः पतति तद्दिने ॥ ३९ ॥

द्वरं स्वपितुरेव यज्ञे वधः । यदीष्यत इति पाठे यस्मादेव श्रुत्येष्यते तस्मात्तत्पिता किं न हन्यत इत्यन्वयः ॥ २८ ॥ तृप्त इति ॥ अन्यभुक्तमन्यस्य तृप्तेर्जायत इति कृत्वा श्राद्धं कुर्याच्चेत्पुत्रः तर्हि. प्रोषिताः श्रमावहमन्नं न वहेयुः ग्रामस्थेन केनचिद्भुक्तेपि प्रोषितस्य तृप्तेः दद्याच्छ्राद्धमिति सम्यक्पाठः ॥ २९ ॥ तस्मादेतद्यागादिकं युक्तिहीनं प्राकृतजनश्रद्धेयमित्यवगम्यात्रोपेक्षा श्रेयसे ॥ ३० ॥ नन्वपौरुषेयत्वाद्वेदवाक्यं प्रमाणम् अतस्तदुक्तं यज्ञाद्यनुष्ठेयं न ते त्वदुक्तमित्याशंक्य वेदस्यापौरुषेयत्व मेव नोपपन्नमित्याह—न हीति ॥ आप्तवादाः प्रमाणवाक्यानि ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥३५॥३६॥ ब्रह्मचारीति ॥ आश्रम इति ब्रह्मचर्यादिभिः प्रत्येकं संबध्यते । आदिभरतस्तु नैष्ठिक इति तत्रैव दर्शितः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

तृप्तय इति ॥ अन्येन श्राद्धभुक्तमन्नम् अन्यस्य पुंसस्तृप्तये जायते चेत्ततः प्रवासिनः श्रमैकफलमन्नं न वहेयुः किं तु तत्तृप्तये ग्रामस्थितः पुत्रादिः श्राद्धं दद्यात् ॥ २९ ॥ जनश्रद्धेयमिति ॥ ततो युक्तं केवलं प्राकृत
जनश्रद्धेयमेतद्यज्ञादि अतोत्र युष्माकमुपेक्षैव युक्ता ॥ ३० ॥ नन्वपौरुषेयेण सत्येन वेदेन विहितेर्थे कथमुपेक्षा युज्यते तत्राह--नहीति ॥ वेदानामाप्तवाक्यत्वमापाद्योच्यते तथाहि--न तावद्वेदस्यापौरुषेयत्वं घटते सर्ववर्णा
नुपूर्व्यादिविशिष्टं वाक्यं हि वेदः । न च नित्यत्वे सर्वगतत्वे च वर्णानामुच्चारणतः क्रमस्वरादिव्यतिरेकेण स्वतः क्रमादिसंभवः तस्मादाप्तवाक्यं वेद इत्यंगीकर्तव्यम् । आप्तवादाश्चाकस्मादाकाशान्न निपतंति किं तु
आप्तैः प्रयुक्ता एव निपतंति । अतः पौरुषेयत्व अस्मदागमानां वेदानां च समाने युक्तिमद्वचनं प्रमाणीकर्तव्यमित्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

प्रायश्चित्तेन महता शुद्धिमाप्नोत्यनापदि ॥ पक्षं नित्यक्रियाहानेः कर्त्ता मैत्रेय मानवः ॥ ४० ॥ संवत्सरं क्रियाहानिर्यस्य पुंसोभिजायते ॥ तस्यावलोकनात्सूर्यो निरीक्ष्यस्साधुभिस्सदा ॥ ४१ ॥ स्पृष्टे स्नानं सचेलस्य शुद्धेर्हेतुर्महामते ॥ पुंसो भवति तस्योक्ता न शुद्धिः पापकर्मणः ॥ ४२ ॥ देवर्षिपितृभूतानि यस्य विप्रस्य वेश्मनि ॥ प्रयांत्यनर्चितान्यत्र लोके तस्मान्न पापकृत् ॥ ४३ ॥ संभाषणानुप्रश्नादि सहास्यां चैव कुर्वतः ॥ जायते तुल्यता तस्य तेनैव द्विज वत्सरात् ॥ ४४ ॥ देवादिनिश्वासहतं शरीरं यस्य वेश्म च ॥ न तेन संकरं कुर्याद्गृहासनपरिच्छदैः ॥ ४५ ॥ अथ भुंक्ते गृहे तस्य करोत्यास्यां तथासने ॥ शेते चाप्येकशयने स सद्यस्त त्समो भवेत् ॥ ४६ ॥ देवतापितृभूतानि तथानभ्यर्च्य योऽतिथीन् ॥ भुंक्ते स पातकं भुंक्ते निष्कृतिस्तस्य नेष्यते ॥ ४७ ॥ ब्राह्मणाद्यास्तु ये वर्णास्स्वधर्मादन्यतोमुखाः ॥ यांति ते नग्नसंज्ञां तु हीनकर्मस्ववस्थिताः ॥ ४८ ॥ चतुर्णां यत्र वर्णानां मैत्रेयात्यंत संकरः ॥ तत्रास्या साधुवृत्तीनामुपघाताय जायते ॥ ४९ ॥ अनभ्यर्च्य ऋषीन्देवान्पितृभूतातिथींस्तथा ॥ यो भुंक्ते तस्य सँल्लापात्पतंति नरके नराः ॥ ५० ॥ तस्मादेतान्नरो नग्नांस्त्रयीसंत्यागदूषितान् ॥ सर्वदा वर्जयेत्प्राज्ञ आलापस्पर्शनादिषु ॥ ५१ ॥ श्रद्धावद्भिः कृतं यत्ना द्देवान्पितृपितामहान् ॥ न प्रीणयति तच्छ्राद्धं यद्येभिरवलोकितम् ॥ ५२ ॥ श्रूयते च पुराख्यातो राजा शतधनुर्भुवि ॥ पत्नी च शैब्या तस्याभूदतिधर्मपरायणा ॥ ५३ ॥ पतिव्रता महाभागा सत्यशौचदयान्विता ॥ सर्वलक्षणसंपन्ना विनयेन नयेन च ॥ ५४ ॥ स तु राजा तया सार्द्धं देवदेवं जनार्द्दनम् ॥ आराधयामास विभुं परमेण समाधिना ॥ ५५ ॥ होमैर्जपैस्तथा दानैरुपवासैश्च भक्तितः ॥ पूजाभिश्चानु दिवसं तन्मना नान्यमानसः ॥ ५६ ॥ एकदा तु समं स्नातौ तौ तु भार्यापती जले ॥ भागीरथ्यास्समुत्तीर्णौ कार्त्तिक्यां समुपोषितौ ॥ पाषंडिनमपश्येतामायांतं सम्मुखं द्विज ॥५७॥ चापाचार्यस्य तस्यासौ सखा राज्ञो महात्मनः॥अतस्तद्गौरवात्तेन सखाभावमथाकरोत्॥५८॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७॥५८॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ समाचरेति ॥ वत्सर तेन सहास्यां कुर्वतां तत्साम्य जायते ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ पाषंडालापदोषं दर्शयितुमितिहासमाह--श्रूयते चेत्यादियावत्समाप्ति ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥

न तु सा वाग्यता देवी तस्य पत्नी पतिव्रता ॥ उपोषितास्मीति रविं तस्मिन्दृष्टे ददर्श च ॥ ५९ ॥ समागम्य यथान्यायं दंपती तौ यथाविधि ॥ विष्णोः पूजादिकं सर्वं कृतवंतौ द्विजोत्तम ॥ ६० ॥ कालेन गच्छता राजा ममारासौ सपत्नजित् ॥ अन्वारुरोह तं देवी चितास्थं भूपतिं पतिम् ॥ ६१ ॥ स तु तेनापचारेण श्वा जज्ञे वसुधाधिपः ॥ उपोषितेन पाषंडसँल्लापो यत्कृतोऽभवत् ॥ ६२ ॥ सा तु जातिस्मरा जज्ञे काशीराजसुता शुभा ॥ सर्वविज्ञानसंपूर्णा सर्वलक्षणपूजिता ॥ ६३ ॥ तां पिता दातुकामोभूद्वराय विनिवारितः ॥ तयैव तन्व्या विरतो विवाहारंभतो नृपः ॥६४॥ ततस्सा दिव्यया दृष्ट्या दृष्ट्वा श्वानं निजं पतिम् ॥ विदिशाख्यं पुरं गत्वा तदवस्थं ददर्श तम् ॥६५॥ तं दृष्ट्वैव महाभागं श्वभूतं तु पतिं तदा ॥ ददौ तस्मै वराहारं सत्कारप्रवणं शुभा ॥ ६६ ॥ भुंजन्दत्तं तया सोन्नमतिमृष्टमभीप्सितम् ॥ स्वजातिललितं कुर्वन्बहु चाटु चकार वै ॥ ६७ ॥ अतीव व्रीडिता बाला कुर्वता चाटु तेन सा ॥ प्रणामपूर्वमाहेदं दयितं तं कुयोनिजम् ॥ ६८ ॥ स्मर्यतां तन्महाराज दाक्षिण्यललितं त्वया ॥ येन श्वयोनिमापन्नो मम चाटुकरो भवान् ॥ ६९ ॥ पाषंडिनं समाभाष्य तीर्थस्नानादनंतरम् ॥ प्राप्तोसि कुत्सितां योनिं किन्न स्मरसि तत्प्रभो ॥ ७० ॥ श्रीपराशर उवाच ॥ तयैवं स्मारिते तस्मिन्पूर्वजातिकृते तदा ॥ दध्यौ चिरमथावाप निर्वेदमतिदुर्लभम् ॥७१॥ निर्विण्णचित्तस्स ततो निर्गम्य नगराद्बहिः ॥ मरुत्प्रपतनं कृत्वा सार्गालीं योनिमागतः ॥७२॥ सापि द्वितीये संप्राप्ते वीक्ष्य दिव्येन चक्षुषा ॥ ज्ञात्वा सृगालं तं द्रष्टुं ययौ कोलाहलं गिरिम् ॥७३॥ तत्रापि दृष्ट्वा तं प्राह सार्गालीं योनिमागतम् ॥ भर्त्तारमपि चार्वंगी तनया पृथिवीक्षितः ॥७४॥ अपि स्मरसि राजेंद्र श्वयोनिस्थस्य यन्मया ॥ प्रोक्तं ते पूर्वचरितं पाषंडालापसंश्रयम् ॥ ७५ ॥ पुनस्तयोक्तं स ज्ञात्वा सत्यं सत्यवतां वरः ॥ कानने स निराहारस्तत्याज स्वं कलेवरम् ॥७६॥ भूयस्ततो वृको जज्ञे गत्वा तं निर्जने वने ॥ स्मारयामास भर्त्तारं पूर्ववृत्तमनिंदिता ॥ ७७ ॥ न त्वं वृको महाभाग राजा शतधनुर्भवान् ॥ श्वा भूत्वा त्वं सृगालोऽभूर्वृकत्वं सांप्रतं गतः॥७८॥

॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥६८॥६९॥ स्मर्यतामिति ॥ चाटु प्रीतिचेष्टा स्मर्यताम् ॥ ७० ॥७१॥७२॥ निर्विण्णचित्त इति ॥ मरुत्प्रपतनं गिरितटात्पातः ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ भूय इति ॥ वृकः वनश्वा बलिः उपहारःपिंडश्च ॥ ७७ ॥ ७८ ॥

॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ भुंजन्निति ॥ चाटु प्रीतिचेष्टा ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ निर्विण्णचित्त इति ॥ मरुत्प्रपतनं गिरितटात्प्रपतनं सार्गालीं जंबुकसंबंधिनीम् ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥